

מבחן פנימי באוריינות שפה תשפ"ב – המלצות להעברה

מהו המבחן החדש באוריינות שפה?

עד כה בחנו מבחני המיצ"ב את תוכניות הלימודים בדיסציפלינות שונות (שפת־אם, אנגלית, מתמטיקה ומדע וטכנולוגיה) ונתנו לבתי הספר כלים לקידום הישגים ותהליכים חינוכיים. מודל ההערכה החדש "תמונת מצב" כולל, בין היתר, מבחן שבזדק מיומנויות אורייניות בשפה (אוריינות לשונית) בראשית כיתה ח'. המבחן נבנה בהתאם למסמך "אבני דרך - מטרות, יעדים וכלים לשנת הלימודים תשפ"ב" ועל פי עקרונות שלהב"ת (שילוב עקרונות הבנה והבעה בתחומי הדעת), המשלבים בין אוריינות גנרית לאוריינות דיסציפלינרית.

מטרת המבחן החדש היא לבחון מיומנויות אורייניות המשותפות לדיסציפלינות שונות לצד מיומנויות אורייניות דיסציפלינריות הייחודיות לכל תחום דעת. הטקסטים במבחן הם טקסטים אותנטיים, הדומים לטקסטים הנלמדים במקצועות השונים. בכל שנה ייבחרו טקסטים מתחומי דעת שונים, ובין השנים יהיה גיוון בתחומים. הידע הנבדק במבחן הוא ידע בשפה ולא ידע בתחום דעת ספציפי. המבחן לא מתבסס על ידע מוקדם של התלמיד או על תכנים מתוך ספרי הלימוד.

הרציונל למבחן החדש הוא הרצון לקדם את המיומנויות האורייניות, העולות מתוך תוכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים, מתוך מחשבה שמיומנויות ההבנה וההבעה הן חלק מהמיומנויות שבוגר המערכת צריך לרכוש במהלך שנותיו בבית הספר. נוסף על כך, אנו רוצים לקדם יצירת קהילת מורים לומדת בבית הספר ולעודד שיח בין תחומי הדעת שנוגע למטא מיומנויות כמו גם לקיחת אחריות משותפת של כלל המורים בהקניית המיומנויות השפתיות שנבדקות במבחן.

המבחנים נועדו לשימוש פנימי בבית הספר. בית הספר לא נדרש לדווח על תוצאות המבחנים לגורם חיצוני כלשהו. להלן מידע מפורט הנוגע למבחנים:

המבחן מתמקד בהערכת מיומנות הבנת הנקרא. מיומנות ההבעה בכתב תוערך באמצעות יחידת הערכה קטנה נפרדת ובה משימת כתיבה. משימת הכתיבה, שמהווה משימת המשך למבחן, מבוססת על הטקסטים שהתלמידים יקראו במבחן. מוצע להעביר את משימת הכתיבה מספר ימים לאחר המבחן במסגרת שיעורי עברית.

א. מידע כללי

1. רשימת חומרי המבחן ואמצעי הפצתם לבתי הספר

מועד ההפצה/ הפרסום	מקום ההפצה/ הפרסום	רשימת החומרים
חשון תשפ"ב	אתר האינטרנט של ראמ"ה	מפרטי המבחנים
לפני מועד המבחן הפנימי	עותקים מודפסים נשלחו לבתי הספר על ידי שליח	– מבחנים בעבור כל כיתה בשכבה ח (לפי מספר התלמידים) – מחוונים לבדיקה
כמה ימים לאחר המועד המומלץ להעברת המבחן	אתר האינטרנט של ראמ"ה	כלי עזר לחישוב הציונים

2. המועד המומלץ להעברת המבחן

לבתי ספר שבחרו להעביר את המבחן הפנימי, מומלץ להעביר את המבחנים במועד המצויין בטבלה שלהלן. בית הספר רשאי לדחות את המועד הזה, אך יש להביא בחשבון את האפשרות שהמבחן ייחשף לתלמידים עוד בטרם העברתו. תופעה כזו התרחשה בשנים עברו ופגעה בחלק מבתי הספר שבחרו להעביר את המבחנים במועד מאוחר מזה שהומלץ על ידי ראמ"ה. **נא לא לקיים את המבחנים הפנימיים לפני המועד המצויין בטבלה, כדי למנוע את חשיפתם.**

מועד מומלץ להעברת המבחן הפנימי באוריינות שפה לכיתה ח' בשנה"ל תשפ"ב

מועד המבחן הפנימי	תחום הדעת ודרגת הכיתה
21.12.2021 יום שלישי, י"ז בטבת תשפ"ב	מבחן פנימי באוריינות שפה לכיתות ח' (עברית וערבית)

3. מספר הנוסחים ("טורים") שבית הספר יקבל בעבור כל כיתה נבחנת

לבית הספר ישלחו מבחנים בשני נוסחים (טור א' וטור ב'). הנוסחים נבדלים זה מזה בסדר השאלות. כלי העזר לחישוב הציונים שיועלה לאתר ראמ"ה ייתן מענה לכך.

4. משך העברת המבחן לתלמידים ומתכונת העברתו

המבחן נבנה כך שהתלמידים יוכלו להשיב בנינוחות על כל השאלות שבו בפרק זמן שאינו עולה על 90 דקות. תלמידים שיזדקקו לזמן נוסף כדי להשלים את המבחן, יוכלו לקבל תוספת זמן לפי החלטת בית הספר.

אפשר לחלק את המבחן לכמה חלקים ולהעביר אותם במועדים שונים (למשל להעביר טקסטים שונים במועדים שונים).

ב. כיצד להיערך לפני העברת המבחן לתלמידים?

✓ לנתח את תוכן המבחן מבעוד מועד, ולקבוע מה יועבר לתלמידים

המבחן נבנה בהלימה לתוכנית הלימודים, ובהתאם לציפיות מהתלמידים בכל שכבת גיל, כפי שהוגדרו על ידי משרד החינוך.

מאחר שמדובר בכלי הערכה פנימי, ומאחר שיש שונות בין בתי הספר בתהליכי ההוראה-למידה, ייתכן שהמבחן אינו נמצא בהלימה מלאה עם סדר ההוראה והיקף הלמידה בבית הספר (בחלק מן הכיתות בשכבה או בכולן). **על כן רשאי הצוות החינוכי בבית הספר בסיוע רכז ההערכה להתאים את תוכנו של המבחן, את אופן העברתו ואת אופן חישוב הציונים לצרכים הייחודיים של בית הספר.** לשם כך מומלץ כי צוות בית הספר יעיין בשאלות המבחן ויכיר אותן עוד טרם העברת המבחן לתלמידים. כדאי לעיין גם במפרט המבחן, שמפורטים בו התכנים והמיומנויות הנבדקים. במידת הצורך אפשר להנחות את התלמידים שלא להשיב על שאלות העוסקות בנושאים שלא נלמדו בכיתה, ובכך להתאים את המבחן להיקף הלמידה בכיתה ולתלמידים מתקשים. עם זאת אנו ממליצים להנחות את התלמידים לנסות לענות על כל השאלות (גם אם המורים יחליטו שלא לציין את כל השאלות). כך תינתן לצוות בית הספר תמונת מצב עדכנית של שליטת התלמידים במיומנויות השונות.

✓ להיערך לבחינת תלמידים המשתייכים לאוכלוסיות מיוחדות (לפי הצרכים הפרטניים של התלמידים הנבחרים)

- יש להכין מראש אמצעי בחינה מיוחדים (למשל חוברות מוגדלות לתלמידים עם קשיי ראייה).
 - יש להקצות כיתה נפרדת וכוח אדם בהתאם לצורך וליידע את התלמידים הזכאים על ההתאמות שיקבלו (למשל, הפסקות, יציאה לשירותים, חלוקת המבחן למקטעים).
- נספח ב' שבהמשך עוסק בהתייחסות לתלמידים המשתייכים לאוכלוסיות מיוחדות במבחן הפנימי.

ג. לאחר ביצוע המבחן ובתום הבדיקה

- 1. הליך למידה מניתוח תשובות התלמידים: חשוב ומומלץ** כי צוות ההוראה בבית הספר יבצע ניתוח איכותני של תשובות התלמידים (נוסף על הניתוח הכמותי המתבצע באמצעות חישוב הציונים), ובפרט חשוב לזהות דפוסים שכיחים של תשובות שגויות. את הניתוח מומלץ לבצע על בסיס המחווון המצורף למבחן. מהלך כזה הוא הזדמנות ללמידה שיתופית של צוותים מתחומים שונים בבית הספר, והוא עשוי לתרום משמעותית לשיפור תהליכי למידה, הוראה והערכה של תלמידים ושל מורים בבית הספר.
מומלץ כי **רכז ההערכה בבית הספר** יסייע לצוותי ההוראה בגיבוש ההחלטות הנוגעות למבחן הפנימי, בהפקת התועלת מהמבחנים, בניתוח תשובות התלמידים, במתן פרשנות לתשובות האלה, בהסקת מסקנות הנוגעות לתהליכי ההוראה והלמידה בבית הספר ובתכנון דרכי פעולה.
- 2. שימוש בכלי עזר לניתוח תוצאות המבחן הפנימי:** ראמ"ה מעמידה לרשות בתי הספר (באתר האינטרנט) כלי עזר והסברים נלווים לניתוח תוצאות המבחנים.
כלי העזר מבוסס על תוכנת אקסל והוא מסייע בחישוב הציונים של תלמידי הכיתה במבחן הפנימי, ומספק תמונת מצב של הישגי הכיתה במבחן. כלי העזר מותאם לניתוח התוצאות של שני הנוסחים בכל כיתה, ואפשר יהיה להיעזר בו גם אם יוחלט בבית הספר לוותר על כמה שאלות במבחן.
- 3. החזרת המבחנים לתלמידים:** לאחר ניתוח מעמיק של ביצועי התלמידים (כמתואר לעיל) **חשוב ומומלץ** להחזיר לתלמידים את מחברות המבחן עם משוב אינטגרטיבי (המשלב את המסקנות מכל המבחן). במשוב כזה כדאי להתייחס לנקודות החוזק ולנקודות שבהן דרוש שיפור, ולהמליץ על דרכים לשיפור.

נספח א:

אוריינות דיסציפלינרית

מהי אוריינות דיסציפלינרית?

אוריינות דיסציפלינרית פירושה שימוש בקריאה, הנמקה, חקירה, דיבור וכתובה הנדרשים כדי ללמוד וכדי ליצור ידע תוכני מורכב המתאים לדיסציפלינה ספציפית. המשמעות של מיומנויות אורייניות, כגון מיזוג מידע, פרשנות, הסקת מסקנות, השוואה וטיעון עשויה להיות שונה מאוד בדיסציפלינות שונות ודורשות מהלומד היכרות של מאפייני הדיסציפלינה. בעבור הלומד אוריינות דיסציפלינרית פירושה ללמוד לקרוא, לכתוב, לדבר ולנמק כמו חבר צעיר באותה קהילת ידע; להבין מה נחשב בדיסציפלינה לשאלה טובה, להוכחה, לבעיה ולפתרון; לעצב טיעונים כפי שעושים חברי הדיסציפלינה, למשל: הוכחות במתמטיקה, ניתוח מסמכים בהיסטוריה, פרשנות בספרות או בדיקת היפותזות במדעים. גם מושגים כלליים, כגון הסבר, הוכחה, השערה או נימוק הם מושגים שעשויה להיות להם משמעות ייחודית ושונה בכל תחום דעת, והכרתה של משמעות ייחודית זו היא חלק מן האוריינות הדיסציפלינרית (כהן ולבנת, 2011).¹

על מאפייני האוריינות הדיסציפלינריות בתחומי הדעת השונים:

• היסטוריה

לימודי ההיסטוריה מתאפיינים בדרישות אורייניות ספציפיות, כגון עמידה על מידת אמינותם של מקורות, זיהוי של הטיות להערכה ולאיתות של טענות ושל עדויות. ספרי ההיסטוריה דורשים מן הלומד לקרוא מגוון עשיר של טקסטים מסוגות שונות, מקורות ראשוניים ומשניים במגוון סגנונות, ספרות יפה, שירה, מכתבים ועוד. לפיכך הם מספקים לתלמיד הזדמנות לחזק את מיומנויות הבנת הנקרא שלו ובה בעת לקדם גם את החשיבה הביקורתית.

יחסי הסיבה מרכזיים מאוד בלימודי ההיסטוריה, ובהם גם המושגים נימוק, גרימה ומניע – מושגים המתאימים לדיון בהתנהגות האדם. מושגים אלה קשורים בתיווך פרשני ותודעתי של בני אדם ובתהליכי היסק ושיקול דעת.

מושג מרכזי נוסף בחשיבה ההיסטורית הוא מושג הזמן. ראייה היסטורית פירושה ראיית הדברים בדרך המתחשבת בנתוני הרקע של הזמן ובתנועה על ציר הזמן.

אוריינות דיסציפלינרית בהיסטוריה פירושה "לעשות היסטוריה", כלומר לחשוב ולעבוד כמו היסטוריון. התלמידים צריכים לקבל גישה לכלים המשמשים בדיסציפלינה כדי להבין, להשוות ולפרש מקורות ראשוניים ומשניים. עליהם להעריך את הרעיונות המופיעים בטקסטים כדי לארגן את העדויות התומכות בטיעון מסוים.

לפירוט ולהרחבה קראו [בתוכנית הלימודים בהיסטוריה](#), עמודים 7-8, סעיף 10

ובתוכנית היסטוריה לחמ"ד, עמוד 9.

• מדע וטכנולוגיה

אחד המאפיינים של הטקסט במדעים הוא רב־אופניות (מולטי־מודליות), השילוב של טקסט עם מרכיב חזותי. כדי להבין את מלוא משמעותו של המושג המדעי הקורא צריך לקשר בין מידע מסוגות שונות, כלומר לעשות אינטגרציה בין המרכיב הסמנטי מילולי לבין המרכיב החזותי.

המיומנויות הנדרשות במדעים הן ניסוח טענה, שאילת שאלות, עיבוד נתונים והסקת מסקנות וזיהוי שלבי חקר.

לפירוט ולהרחבה קראו [בתוכנית הלימודים במדע וטכנולוגיה המופיעה במרחב הפדגוגי](#).

¹ כהן, א' ולבנת, ז' (2011). שפת המקצועות: ידע לשוני וביטוי במקצועות לימוד שונים בחטיבת הביניים. סקירה מוזמנת כחומר רקע לעבודת ועדת שפה ואוריינות, <http://education.academy.ac.il>

- **גאוגרפיה, אדם וסביבה**

תחום זה הוא אינטר-דיסציפלינרי המערב מיומנויות הן מתחום הגאוגרפיה הפיזית (מדעי כדור הארץ), ובכלל זה דורש את הקריאה ואת ההבנה של טקסטים חזותיים, הן מתחום הגאוגרפיה האנושית.

המיומנויות המפורטות בתוכנית הלימודים בתחום זה: טיעון על היבטיו השונים ופיתוח חשיבה ביקורתית בהקשר של דילמות חברתיות ומוסריות הקשורות בתחום הדעת, פיתוח כישורי הכללה והפשטה, הבחנה בין ממצא מדעי לבין דעה או התרשמות אינטואיטיבית, השוואה ומציאת קשרים בין מושגים ותופעות, שאילת שאלות, העלאת השערות, ניתוח של היצגים חזותיים והסקת מסקנות ממפות ומנתונים.

לפירוט ולהרחבה קראו בתכנויות הלימודים בגאוגרפיה, אדם וסביבה [לכיתות ז](#) ו [לכיתות ח](#).

- **ספרות**

במהותו של תחום הדעת הזה עומד הטקסט, השונה במהותו מהטקסטים בתחומים שצוינו לעיל. הטקסט בספרות הוא יצירה אומנותית הנקראת בעיניים פרשניות. עיקרי המיומנויות הנדרשות בתחום זה הם יכולת זיהוי מאפיינים לשוניים-סגנוניים-ז'אנריים בולטים בטקסט (ריאליזם, פנטסיה, מדע בדיוני וכיו"ב), יכולת זיהוי מבנים שונים בעלילה גם כשזו אינה משתלשלת באופן ליניארי בהכרח, זיהוי ערכים המופיעים במפורש או באופן מובלע ביצירה.

לפירוט ולהרחבה קראו [בתוכנית הלימודים בספרות](#).

נספח ב:

התייחסות לאוכלוסיות מיוחדות

מומלץ לספק לתלמידים בעלי צרכים מיוחדים את התנאים הניתנים להם בלמידה השוטפת ובמבחנים בבית הספר לאורך השנה.

להלן הצעות לאופן התייחסות לאוכלוסיות מיוחדות:

תלמידים עולים חדשים הנמצאים בארץ פחות משנה אחת, ותלמידים בכיתות אולפן או בכיתות קלט: המבחן מיועד לתלמידים השולטים בשפת המבחן. על כן המבחנים אינם מתאימים לאוכלוסיית התלמידים הזאת. עם זאת, בית הספר יכול לשקול את האפשרות לבחון את התלמידים האלה בתנאים מותאמים, על פי מידת שליטתם בשפה ועל פי יכולתם להבין כהלכה טקסט כתוב.

שימו לב – **מבדקי שפה** המתאימים לעולים חדשים הלומדים בכיתות ג' עד ט' נמצאים באתר האינטרנט של ראמ"ה (בחלונת "הערכה פנימית בית ספרית", בנושא "מבדקים במיומנויות יסוד").

תלמידים שהם עולים חדשים הנמצאים בארץ בין שנה אחת לשלוש שנים: מומלץ לסייע בהקראת המבחנים לתלמידים המשתייכים לקבוצה זו ומתקשים בקריאה. כדי לעשות זאת בלי להפריע לתלמידים האחרים, רצוי להקצות כיתה נפרדת שבה יוכל המורה להקריא את המבחן. נוסף על כך, אפשר לבחון אותם בחלק מן המבחן או לחלקו למקטעים קצרים כמו גם לתת להם אותו כעבודת כיתה/בית.

תלמידים בעלי לקויות למידה שאינם זכאים לתמיכה מתוכנית השילוב: בקבוצה זו נכללים תלמידים שאינם זכאים לתמיכה מתוכנית השילוב (בין שעברו אבחון בידי גורם חיצוני ובין שלא), אך מתמודדים עם קשיי למידה, בעיקר בקריאה ובכתיבה. הכוונה היא לתלמידים שבית הספר הכיר בצורך לספק להם תנאים מותאמים בתהליך הלמידה השוטף ובמבחנים המתקיימים בבית הספר לאורך השנה. **מומלץ לבחון תלמידים אלה באותו האופן שבו נוהגים בדרך כלל לבחון אותם בבית הספר.**² תלמידים עם קשיים **בקשב ובריכוז** ייבחנו בתנאים מותאמים על פי הצורך ועל פי החלטת בית הספר (חדר נפרד, כיתה שקטה, חלוקת המבחן למקטעים קצרים וכדומה).

תלמידים הלומדים בכיתות רגילות וזכאים לתמיכה מתוכנית השילוב, ייבחנו כפי שנקבע בוועדת השילוב: השתתפות תלמידים אלה במבחנים הפנימיים על בסיס מערך ההערכה של כלל המערכת היא חלק משילובם המיטבי בה. מומלץ כי תהליכי ההערכה שלהם בכל תחומי הדעת הנכללים במבחן הפנימי יתקיימו בהלימה קרובת לתהליכי ההערכה של החינוך הרגיל. הצוות החינוכי-טיפולי בשיתוף ההורים, התלמיד וגורמי ההדרכה יגבשו את ההחלטות אם התלמיד ייבחן וביזה אופן. כל זאת בהתאם ליכולת הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית של התלמיד בכל תחום דעת בנפרד ובהתאם לתוכנית האישית שלו –

² במבחני שפת-אם, לרוב ההמלצה היא שלא לאפשר לתלמידים התאמה של הקראה (אלא במקרים קיצוניים), כיוון שמטרת המבחן היא לבדוק את היכולת של התלמיד להתמודד עם טקסט כתוב ולא עם טקסט מושמע.

תוכנית חינוכית יחידנית (תח"י). במידת הצורך, בית הספר יכול לפטור אותם מכל המבחן, או מחלקים מסוימים שלו או משאלות מסוימות בו.

כדי לאפשר תנאי היבחנות הולמים לתלמידי השילוב שישתתפו במבחן הפנימי (לפי החלטה שהתקבלה בבית הספר), מומלץ להתאים את דרכי ההיבחנות ללקות שלהם.

להלן דוגמאות להתאמות אפשריות:

- מתן תוספת זמן

- היבחנות בחדר נפרד ושקט

- חלוקת המבחן למקטעים קצרים

רשימת של התאמות נוספות, בהתאם ללקויות השונות, אפשר למצוא באתר האינטרנט של האגף לחינוך מיוחד (בשפה: [פדגוגיה בחינוך המיוחד - תכנון לימודים - תהליכי הערכה בקרב תלמידים עם צרכים מיוחדים](#)).